

Nr 46

Utlåtande i anledning av väckt motion angående almanacksprivilegiet.

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 643, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr Hanson, Per-Olof, hemställt »att riksdagen måtte besluta i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en förutsättningslös utredning rörande almanacksprivilegiet att utgöra vägledning för det beslut rörande privilegiets fortbestånd och utformning som torde komma att meddelas 1965».

Beträffande de skäl motionären anfört till stöd för sin hemställan får utskottet, i den mån redogörelse därför icke lämnas i det följande, hänvisa till motionen.

Över motionen har utskottet i den ordning 46 § riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttranden från Vetenskapsakademien och ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor. Yttrande har därjämte på utskottets begäran avgivits av Svenska boktryckareföreningen.

Gällande regler

Efter den lagstiftning, som tillkom år 1953 (prop. nr 103 och andra lagutskottets utlåtande nr 32) — då samtidigt näringsfrihetsrådet och ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor inrättades — och i samband med den allmänna priskontrollens upphävande år 1956 (prop. nr 97, 147 och 148, statsutskottets utlåtande nr 123 och andra lagutskottets utlåtanden nr 34 och 35) — då statens pris- och kartellnämnd kom till — kännetecknas ordningen på pris- och konkurrensområdet av att prisbildningen i princip skall ske på grundval av fri konkurrens och utan direkta statliga ingripanden. Verksamheten är i stort sett begränsad till åtgärder, som skall motverka konkurrensbegränsningar med skadlig verkan. Betecknande för denna verksamhet är att den söker nå sitt mål, en effektiv konkurrens och en skälig prisnivå, huvudsakligen genom förhandling och upplysning. Myndigheterna utför prisövervakning samt undersökningar av pris- och konkurrensförhållanden inom olika delar av näringslivet, och dessutom har från samhällets sida vidtagits åtgärder för att öka konsumenternas insikter i pris- och kvalitetsfrågor och därmed deras möjligheter att utnyttja fördelarna av en fri konkurrens.

De direkta bestämmelserna om motverkande av konkurrensbegräns-

ningar finns i *lagen den 25 september 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet*. Enligt lagen får vissa konkurrensbegränsande förfaranden icke förekomma, med mindre näringsfrihetsrådet lämnar sitt tillstånd därtill. De sålunda förbjudna förfarandena är dels stipulerande av s. k. fasta bruttopriser, dels ingående och tillämpning av överenskommelser om s. k. anbudskarteller. Med stipulerande av fasta bruttopriser förstås, att en företagare antingen betingar sig av en företagare inom senare försäljningsled, att vid försäljning av förnödenhet inom riket visst pris inte underskrides, eller till ledning för prissättning inom senare försäljningsled eljest anger visst pris, med mindre därvid kommer till uttryck att priset får underskridas (2 §). En anbudskartell är en överenskommelse att samråd eller annan samverkan mellan olika företagare skall äga rum, innan någon av dem avger anbud å försäljning av förnödenhet eller utförande av tjänst (3 §). Överträdelse av förbuden är straffbelagda (29 §).

Beträffande konkurrensbegränsningar i andra fall gäller, att näringsfrihetsrådet skall genom förhandling söka undanröja skadlig verkan därav (1 § och 5 § första stycket). Med skadlig verkan av konkurrensbegränsning förstås, att konkurrensbegränsningen på ett ur allmän synpunkt otillbörligt sätt påverkar prisbildningen, hämmar verkningförmågan inom näringslivet eller försvårar eller hindrar annans näringsutövning (5 § andra stycket).

Enligt *lagen den 1 juni 1956 om uppgiftsskyldighet rörande pris- och konkurrensförhållanden* åligger det företagare att till myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer — bank- och fondinspektionen i fråga om bank- och fondväsendet, försäkringsinspektionen beträffande försäkringsväsendet samt pris- och kartellnämnden såvitt rör näringslivet i övrigt — efter anmaning lämna uppgift om sådan i anmaningen närmare angiven konkurrensbegränsning, som berör hans verksamhet och har avseende på pris-, produktions-, omsättnings- eller transportförhållanden i riket, samt i övrigt om priser, intäkter, kostnader, vinster och andra förhållanden av beskaffenhet att inverka på prisbildningen. Myndigheten äger meddela närmare föreskrifter om uppgiftspliktens omfattning samt om sättet och tiden för dess fullgörande. Över konkurrensbegränsande överenskommelser skall föras särskilt kartellregister.

De myndigheter, på vilka det ankommer att administrera pris- och konkurrenslagstiftningen, är i första hand näringsfrihetsrådet, ombudsman-naämbetet för näringsfrihetsfrågor samt statens pris- och kartellnämnd. Bank- och fondinspektionen samt försäkringsinspektionen har hand om registrerings- och övervakningsverksamheten inom sina områden.

Pris- och kartellnämnden har enligt sin instruktion till uppgift att följa utvecklingen av och främja allmän kännedom om pris- och konkurrens-

förhållandena inom näringslivet. I fråga om konkurrensförhållandena har nämnden bl. a. att lämna näringsfrihetsrådet och ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor biträde för utredning i fråga, som kan vara av betydelse för förhandling enligt konkurrensbegränsningslagen.

Ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor, som skall vara lagkunnig och i domarvärv erfaren, förordnas av Konungen. Enligt instruktionen skall ombudsmannen framför andra ärenden behandla konkurrensbegränsningar, som är av betydelse för större konsumentintressen eller påverkar konkurrensförhållandena inom en hel näringsgren eller som på ett påtagligt och avgörande sätt försvårar eller hindrar andra företagens näringsutövning. I sin verksamhet bör ombudsmannen i erforderlig utsträckning samråda med bl. a. pris- och kartellnämnden.

Näringsfrihetsrådet, som redan behandlats, kan sägas vara dömande instans.

Utgivande av almanackor, datumblad och liknande är Vetenskapsakademins uteslutande privilegium jämlikt en kunglig resolution av år 1747. Enligt resolutionen har akademien att tillse att almanackorna blir tryckta på gott papper med ren och läslig stil, utan fel, liksom att »ett drägligt pris» åsättes dem samt att almanackor i rätt tid och i tillräckligt antal överallt i riket finns att köpa.

Privilegiesystemet är sedan år 1810 i princip förbjudet, men det är Konungen obetaget att förnya sådana till allmänna inrättningsars understöd redan förlänta privilegier, varje gång på högst tjugu år. Sådant förnyande har också skett med stöd av 1 § 4 mom. (numera 1 kap. 8 §) tryckfrihetsförordningen beträffande nu ifrågakvarande privilegium, senaste gången den 15 juni 1945 för perioden 1952—1972.

För att kunna garantera korrekta uppgifter har Vetenskapsakademien ansett det nödvändigt att utarrendera privilegiet till ett enda boktryckeri. Sedan år 1906 har Almqvist & Wiksells boktryckeri aktiebolag varit innehavare av arrendet och har således monopol på rätten att utgiva almanackor i Sverige. Mot utgivningsrätten har tryckeriet enligt avtal, det senaste gällande 1962—1972, åtagit sig bland annat att inleverera viss royalty till akademien. För närvarande utgår enligt uppgift royalty med 23 % av Almqvist & Wiksells totala årliga försäljningssumma för almanackor och kalendrar.

Historik

I motioner vid 1951 års riksdag hemställdes, att riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t anhålla att Kungl. Maj:t ville, när frågan om Vetenskapsakademins privilegium att utgiva almanackor blev aktuell, på lämpligt sätt giva till känna önskvärldheten att tillståndet att trycka olika slag av

kalendrier måtte medgivas mer än ett tryckeri. Motionerna föranledde icke någon riksdagens åtgärd. I sitt utlåtande (nr 5) över motionen i första kammaren anförde *första kammarens allmänna beredningsutskott* bl. a.:

Motionären gör gällande att en utökning av antalet tryckeriföretag, som kunna få i uppdrag att trycka kalendrier, skulle medföra större ändamålsenlighet än den nuvarande ordningen, enligt vilken ett större företag erhållit monopol på sådan tryckning. Tryckningsmonopolet underlättar givetvis den nödvändiga kontrollen av almanackans korrekthet, och det ifrågavarande tryckeriföretaget besitter såsom framgår av vad ovan anförts nödig kapacitet för framställning av kalendrier i efterfrågad omfattning. Den omständigheten att övriga delar av kalendrar och almanackor, som ofta utges av folkliga organisationer och av firmor i reklam-syfte, icke alltid kunna tryckas av samma företag anses på tryckerisak-kunnigt håll icke innebära någon nackdel. Genom att olika slags arbeten, i vilka kalendrier ingå, kunna levereras såsom halvfabrikat beredas även mindre tryckeriföretag möjlighet att åtaga sig sådana arbeten. Samman-förandet av flera kunders kalendriebeställningar torde i själva verket medföra en förbilligad tillverkning av kalendriedelen av t. ex. en reklam-almanacka eller en fickdagbok.

Med hänvisning till det anförda och till att då gällande avtal mellan Vetenskapsakademien och tryckeriet kunde bli gällande ända till år 1962 hemställde utskottet att motionen icke måtte föranleda någon kammarens åtgärd.

Andra kammarens allmänna beredningsutskott hänvisade i sitt utlåtande (nr 10) endast till att frågan var för tidigt väckt.

I motion vid 1958 års A-riksdag yrkades bl. a. en utredning rörande almanacksprivilegiet. I sitt av riksdagen godkända utlåtande (nr 4) i ämnet anförde *allmänna beredningsutskottet*, att det under de närmaste åren icke var möjligt att tillskapa några nya villkor för privilegiet och att utskottet därför icke kunde tillstyrka, att den föreslagna utredningen kom till stånd. Utskottet framhöll emellertid att frågan borde prövas i närmare anslutning till utgången av den löpande privilegieperioden.

Remissyttrandena

Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor tillstyrker motionen samt anför:

Hos ämbetet har vid skilda tillfällen — i anhängiggjorda ärenden och vid förfrågningar under hand — påtalats vissa konkurrensbegränsande förhållanden, föranledda av den ensamrätt till tryckning av almanackor och kalendrier som Kungl. Vetenskapsakademien tillerkänt Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB. Såsom exempel må nämnas följande. Ett reklam-företag anmälde i augusti 1959, att Almqvist & Wiksell icke tillät att den i många fall ganska påkostade »ramen» kring ett kalendarium trycktes hos annat tryckeri samt hemställde att ämbetet måtte pröva, huruvida

en dylik åtgärd, vilken reklamföretaget uppfattade som en utvidgning av privilegiet, stod i överensstämmelse med vad som ursprungligen avsetts. Ärendet avskrevs enär verkställd utredning icke givit belägg för eller anledning till antagande att Almqvist & Wiksell vid utövandet av sin ensamrätt gått utöver privilegiets innehåll. — I november 1963 anförde ett annat reklamföretag klagomål över den prissättning på almanacksprodukter, som tillämpades av Almqvist & Wiksell. Företaget ifrågasatte, om icke tryckeriet på grund av monopol på tryckning av almanackor och kalendrar beredde sig en alltför hög vinst på dessa produkter, samt hemställde om närmare utredning. På sätt framgår av bilagda avskrift begärde näringsfrihetsombudsmannen i skrivelse den 13 december 1963, att statens pris- och kartellnämnd måtte verkställa en utredning i saken.

Med hänsyn till de uppgifter, vilka tillkommer ämbetet jämlikt lagen den 25 september 1953 om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet, avser den sålunda begärda utredningen endast Almqvist & Wiksells utövande av den ensamrätt, som företaget erhållit genom avtal med Vetenskapsakademien. Vad angår spörsmålet om själva privilegiets fortbestånd och utformning torde kunna ifrågasättas, huruvida den hittills tillämpade ordningen för almanacksutgivningen numera är den mest ändamålsenliga. Enligt ämbetets uppfattning synes det därför vara av värde att den av motionären önskade utredningen kommer till stånd.

Såväl *Vetenskapsakademien* som *Svenska boktryckareföreningen* ifrågasätter, med hänvisning till den utredning som verkställs av statens pris- och kartellnämnd, om något riksdagens initiativ erfordras.

Vetenskapsakademien menar också att det långtgående tillhandahållande av olika halvfabrikat som Almqvist & Wiksells boktryckeri aktiebolag tillämpar innebär en kostnadsbesparing jämfört med om ett flertal olika tryckerier skulle behöva trycka kalendariet själva. Akademien har inte heller funnit belägg för att Almqvist & Wiksell vid något tillfälle skulle ha vägrat att verkställa även tryckning av övriga delar i en kalender, utöver själva kalendariet. Tvärtom har Almqvist & Wiksell varit angelägna att utforma sin kapacitet till att kunna tillmötesgå önskemål om tryckning av alla slag kompletta almanackor. I sådana fall då tryck önskats av särskild typ utanför Almqvist & Wiksells kapacitet, t. ex. djuptryck, har särskilda licenser lämnats för annat tryckeri, och så har också skett i vissa andra fall, t. ex. då det gällt att trycka stora upplagor i ett sammanhang på flera språk.

Akademien fortsätter:

Akademien kan sålunda icke vitsorda förekomsten av sådana nackdelar vid det nuvarande privilegiets tillämpning som motionären antyder. Betydelsen av att det allmännas krav på en prisbillig och tillförlitlig almanacka blir tillgodosett skall däremot här understrykas. Det har visat sig att detta behov effektivt kunnat tillfredsställas genom akademiens utövning av privilegiet. Därmed har dock endast det ena av de båda grundläggande skälen för privilegiet berörts. I motionen nämnes intet om det andra

huvudmotivet: att genom intäkten sätta akademien i stånd att fylla sina i grundstadgarna stadfästa vetenskapliga uppgifter.

I detta sammanhang kan akademien därför inte underlåta att ingå något på dessa sina huvuduppgifter. De gälla framför allt forskningen och forskningsstödet i akademiens såsom nationella organ på riksplanet bedrivna, vetenskapliga institutioner. Medan kostnader för arbetet med almanacka och statskalender, jämte akademiens vetenskapliga sammankomster, taga i anspråk 10% av privilegieintäkten, gå övriga 90% i själva verket direkt till dessa akademiens institutioner: Stockholms Observatorium jämte Solforskningsstationen på Capri 16%, Kristinebergs Zoologiska Station 9%, Bergianska Botaniska institutionen 11%, Kiruna Geofysiska observatorium och Abisko naturvetenskapliga station 11%, redaktion och tryckning av akademiens Arkiv och Handlingar 20%, Biblioteket 23%. Akademien vill understryka, att dessa institutioner direkt betjäna den svenska forskningen på högsta vetenskapliga plan och stå öppna för sådan forskning oavsett dess universitets- eller högskoleanknytning i övrigt. Centralt och genom dessa institutioner sköter akademien också sin uppgift som nationellt organ för förvaltande av Sveriges internationella vetenskapliga kontakter. I detta sammanhang må erinras om att akademiens bibliotek är landets största på det naturvetenskapliga området och att de av akademien bekostade och utgivna skriftserierna representera ett av de viktigaste medierna för publicering av naturvetenskapliga avhandlingar på internationella språk i Sverige, som sådant helt outhärligt för landets universitets- och högskoleinstitutioner. Den betydelsefulla ställning som Stockholms Observatorium intar torde vara bekant.

Privilegiet har sålunda i Sverige väsentligen en vetenskapsstödjande uppgift motsvarande den som gäller för almanacksprivilegierna i de nordiska grannländerna, där intäkterna äro tillförsäkrade respektive universitet i Köpenhamn, Helsingfors och Oslo.

En utredning borde därför enligt akademiens mening närmast taga sikte på i vad mån det kan finnas berättigade krav på större möjligheter för övriga företag att på licens trycka almanackor eller på tillgång till större sortiment halvfabrikat av kalendarier. Akademien vill understryka att den är positiv till sådana förändringar. De ovan antydda licenserna såväl beträffande import av reklamalmanackor som beträffande s. k. bokhandelsalmanackor torde också klart visa, att akademien och arrendatorn här bemödat sig att finna framkomliga ekonomiska vägar att tillhandahålla almanacksköparna ett så rikhaltigt sortiment som möjligt.

Även Svenska boktryckareföreningen uttalar att Almqvist & Wiksell, enligt vad föreningen inhämtat, icke vid något tillfälle vägrat att verkställa leverans av kompletta kalendrar och att tryckeriet har en god kapacitet.

Utskottet

Lagen om motverkande i vissa fall av konkurrensbegränsning inom näringslivet har till syfte att främja en ur allmän synpunkt önskvärd konkurrens inom näringslivet. Sålunda ankommer det på näringsfrihetsrådet att genom förhandling söka undanröja skadlig verkan av konkurrensbegränsning. Ombudsmannen för näringsfrihetsfrågor skall enligt sin instruktion

bl. a. behandla konkurrensbegränsningar som är av betydelse för större konsumentintressen eller påverkar konkurrensförhållandena inom en hel näringsgren. Pris- och kartellnämnden åligger bl. a. att utföra undersökningar beträffande förekomsten och verkningarna av konkurrensbegränsning. Principen om fri konkurrens, som kommer till uttryck i den angivna lagstiftningen, är emellertid inte undantagslös. Således är utgivande av almanackor, datumblad och liknande sedan år 1747 Vetenskapsakademiens uteslutande privilegium. Privilegiet skall förnyas av Konungen, varje gång på högst tjugu år. Senast skedde detta år 1945 för perioden 1952—1972. Vetenskapsakademien har, för att kunna garantera ett korrekt utförande, ansett det nödvändigt att utarrendera privilegiet till ett enda boktryckeri, sedan år 1906 Almqvist & Wiksells boktryckeri aktiebolag. Enligt uppgift erhåller Vetenskapsakademien royalty med 23 procent av tryckeriets totala årliga försäljningssumma för almanackor och kalendrar.

I förevarande motion göres gällande, att den rådande ordningen föranlett olägenheter av skilda slag. Bl. a. har utgivare av kalendrar, datumblad o. d., enligt vad motionären uppger, nödgats låta Almqvist & Wiksell utföra själva kalendariet, medan övriga delar, på grund av tryckeriets begränsade kapacitet, måst färdigställas på annat håll. Denna uppdelning har, menar motionären, vållat onödiga kostnader. Motionen utmynnar i ett yrkande om förutsättningslös utredning rörande almanacksprivilegiet.

Ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor uppger i remissyttrande att anmärkningar vid olika tillfällen framställt mot vissa konkurrensbegränsande förhållanden som följer av Almqvist & Wiksells ensamrätt. Sådana klagomål har föranlett ämbetet att den 13 december 1963 hos pris- och kartellnämnden begära en utredning i saken. Denna utredning kommer emellertid, enligt vad ämbetet upplyser, endast att avse Almqvist & Wiksells utövande av monopol. Då det enligt ämbetets mening kan ifrågasättas, om den hittills tillämpade ordningen för almanacksutgivningen numera är den mest ändamålsenliga, synes det ämbetet värdefullt, om den av motionären önskade utredningen kommer till stånd.

Såväl Vetenskapsakademien som Svenska boktryckareföreningen bestriider, att Almqvist & Wiksell någon gång vägrat trycka övriga delar av en kalender, utöver kalendariet. I fall då det gällt tryck av särskild typ utanför Almqvist & Wiksells kapacitet, såsom exempelvis djuptryck, eller då det varit fråga t. ex. om att trycka stora upplagor i ett sammanhang på flera språk har, uppger Vetenskapsakademien, särskilda licenser lämnats för annat tryckeri. Båda remissinstanserna anser också att den undersökning som verkställes av pris- och kartellnämnden är till fyllest. Beträffande användningen av de medel som på grund av privilegiet inflyter som royalty upplyser Vetenskapsakademien, att 10 procent användes för arbete med almanacka och statskalender samt för akademiens vetenskapliga sammankomster, medan återstoden går till bl. a. olika vetenskapliga institutioner,

såsom Stockholms observatorium, solforskningsstationen på Capri, Kiruna geofysiska observatorium m. fl., samt till akademiens bibliotek, landets största på det naturvetenskapliga området.

Enligt utskottets mening är det icke givet att den konkurrensbegränsning, som är en följd av den nuvarande ordningen, har enbart negativa verkningar. Sålunda kan det vid tryckning av detta slag ur ekonomisk synpunkt var en fördel att arbetet koncentreras till ett företag. Vidare synes garantierna för att kalendarierna blir korrekta — ett av syftena med privilegiet — vara större med ett sådant arrangemang. Därtill kommer att de medel som på grund av privilegiet inflyter till Vetenskapsakademien utgör ett betydelsefullt stöd för den vetenskapliga forskningen. Då emellertid privilegiet under mycket lång tid utövats under samma former finner utskottet, att en allsidig undersökning av möjligheterna till en bättre anpassning till det nutida näringslivets struktur skulle kunna vara av värde inför prövningen av frågan om förnyande av privilegiet. Den utredning som pågår inom pris- och kartellnämnden bör kunna ge upplysningar av värde i detta sammanhang. Då denna utredning emellertid har ett begränsat syfte, torde det vara lämpligast att genom Kungl. Maj:ts försorg göres en översyn av reglerna för privilegiet och formerna för dess utövande. Utskottets uttalanden synes böra bringas till Kungl. Maj:ts kännedom.

Under hänvisning till det anförda får utskottet hemställa,

- 1) att riksdagen i anledning av förevarande motion, I:643, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t såsom sin mening giva Kungl. Maj:t till känna vad utskottet anför, samt
- 2) att motionen, i den mån den icke kan anses besvarad genom vad utskottet under 1) hemställt, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 21 april 1964

På andra lagutskottets vägnar:

JOHN R. ANDERSON

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herr Axel Svensson, fru Carlqvist, herrar Kaijser, Lars Larsson, fru Nilsson, herrar Erik Filip Petersson och Axel Kristiansson;

från andra kammaren: herrar Anderson i Sundsvall, Odhe, Rimmerfors, fröken Wetterström, herr Bengtsson i Varberg, fru Eriksson i Ängelholm, fru Svensson och herr Gustavsson i Alvesta*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.